

ПРИСЯГА: БУТИ УКРАЇНЦЕМ

Роздуми з приводу книжки «Українські військові присяги»

Як читач, і як викладач, що упродовж багатьох років читає студентські тексти, зрештою, і як автор власних текстів (і наукових, і публіцистичних) я вдаюся до простої методики оцінювання будь-якого тексту: актуальність проблеми, концептуальність мислення автора, пов'язана з конструктивністю пропозицій, і можливість роздумів над темою публікації, а також і літературна майстерність (вона завжди вужча, ніж журналістська чи публіцистична). Ось чому на мене справила враження остання книжка Петра Костюка «Українські військові присяги. Історичні нариси» (2026). Петро Костюк – автор відомий. Він військовий аналітик, публіцист, полковник у відставці, очолює Львівську обласну організацію Спілки офіцерів України. Його знають як автора книжок «Код ідентичності», «В обороні ідентичності», «Королівство Русь. Події. Факти. Постаті». Петро Костюк – лауреат кількох престижних премій, автор численних публікацій з воєнної історії, розбудови українських Збройних Сил часів незалежності України.

Прочитавши «Українські військові присяги», я відчув і зрозумів прогалини у власному погляді на проблему. Річ у тім, що в навчальному посібнику «Українська військово-політична думка» я навів тексти двох присяг – вояків Галицької Армії Західно-Української Народної Республі-

ки і Української Повстанської Армії. Я відчував, що присяга – це якоюсь мірою відображення військово-політичної думки українського суспільства, а не просто документ, що стосується історії тієї чи іншої військової сили як елементу суспільної структури. Проте я не побачив історичного зв'язку між присягами різних військових формацій України в різні періоди її історії. Це зробив Петро Костюк – системно, послідовно, подаючи тексти присяг у конкретному контексті у жанрі історичних нарисів. У цьому й полягає його заслуга як автора.

Книжка складається із трьох частин. У першій автор розповідає про військові присяги першої половини ХХ століття. Зробив це П. Костюк чітко й популярно. У другій йдеться про творення сучасної національної Української Армії. Читачі звернуть увагу на емоційність наративу, але це не позначилося на переконливості. У третій йдеться про зміст і структуру військових присяг. Варті уваги роздуми П. Костюка про доцільність і своєчасність внесення змін до тексту чинної військової присяги. Відзначу, що книжка дуже добре ілюстрована.

Щодо присяг. Петро Костюк подав тексти присяг Українських Січових Стрільців, армії Української Держави, Дієвої Армії УНР, Галицької Армії Західно-Української Народної Республіки, а також Української Повстанської Армії. Є, звісно, і Українська Військова присяга 1991 року.

Проте постає закономірне питання – а як бути з присягою вояків Дивізії «Галичина»? Вони присягали на вірність фюреру й нацистській Німеччині? Українські Січові Стрільці теж були змушені присягати цісареві, але ж йшли вони добровільно воювати не за нього, а за Україну. Є багато спогадів про те, як Січові Стрільці сприйняли неминучість такої присяги. Зрештою, Петро Костюк використав ці свідчення. Свого часу я знайшов у Центральному державному історичному архіві у Львові автобіографію В. Кучабського, який згадає про відрізливий атмосферу прийняття присяги. Звісно, я не порівнюю Австро-Угорщину як конституційну монархію з нацистською Німеччиною. Проте в обох випадках маємо справу з існуванням українських збройних формацій у складі чужих армій. В обох випадках українці використали нагоду, щоб воювати за незалежну Україну з найнебезпечнішим і найжорстокішим історичним ворогом – росією. Зрештою, свою думку я висловив і в «Історії української преси» (2018), і в «Українській військово-політичній думці» (2022).

Потребу створення Дивізії «Галичина» обґрунтував Володимир Кубійович. Він же виступив і з нагодо проголошення її створення, що відбулося 28 квітня 1943 року. Володимир Кубійович тоді заявив від імені Українського центрального комітету: «Сьогодні для українців у Галичині справді день історичний, бо нинішнім державним актом здійснюється одне з найсильніших бажань українського народу – зі зброєю в руках взяти участь у боротьбі з большевизмом. Це бажання, висловлюване при різних нагодах від 22 червня 1941 р., було вислідом переконань не лише провідних кіл, але й цілого народу, що большевизм є нашим найбільшим ворогом, який несе нам не лише матеріальну й духовну руїну, але також і національну смерть» (ч. 89 «Краківських вістей» за 1943 рік). Якщо не вважа-

ти Дивізію «Галичина» українською військовою формациєю, то як пояснити, що вона воювала з нашим одвічним ворогом – більшовицькою росією (у формі Радянського Союзу) і згодом (1945) увійшла до складу Української Національної Армії на чолі з генералом П. Шандруком? Її не можна викреслювати з історії нашої визвольної боротьби й нашої армії.

Є ще одна обставина, що спонукає схвально оцінити працю П. Костюка – вона спонукає до роздумів над проблемою, бо присяга як поняття стосується не лише військових, не лише армії, як суспільного інституту, але й суспільства загалом та кожної людини зокрема. Присяга – це не лише відображення військово-політичної думки держави, але й морально-етичного й психологічного рівня національної свідомості, понять честі й гідності.

В історії нашої журналістики є випадок, коли автор методом роздумів обрав зламання присяги й осудив цей факт як аморальний вчинок. Маю на увазі статтю Івана Франка «Поет зради». Іван Франко відгукнувся на поему Адама Міцкевича «Конрад Валленрод». Статтю І. Франко надрукував у німецькомовній газеті «Die Zeit», що виходила у Відні. Оскільки в німецькому перекладі, як зазначав він, було мало найвидатніших творів А. Міцкевича, то І. Франко вирішив ознайомити з ними аудиторію, зокрема чителів-німців. Франко не прагнув похитнути поетичну славу Міцкевича – він хотів лише «виділити і висвітлити з допомогою прикладів один із головних мотивів у його творчості – мотив, котрий видається мені однаково характерним як для самого письменника, так і для громадськості, що його оточувала», – писав Франко. Йшлося про мотив зради, який, на його думку, характерний найбільше для поем «Гражина», «Конрад Валленрод» і «Пан Тадеуш». В обіг увійшло поняття «валленродизму», оскільки Франко найбільше уваги присвятив саме поемі «Конрад Валленрод». Кульмінація фабули поеми читачам відома: герой, Конрад Валленрод, великий магістр ордену хрестоносців, у вирішальний момент битви з литовцями (облога столиці Вільна) зробив усе, щоб хрестоносці програли – виявилось, що він сам за походженням литовець. Валленрод зламав присягу в ім'я любові до своєї вітчизни.

Проаналізувавши згадані твори, Іван Франко дійшов такого висновку: «...головною темою майже всіх його творів була зрада в найрізноманітніших іпостасях, і, що дуже характерне, зрада представлена не як якась провина чи злочин, не як заперечення етичного почуття, але часто як геройство, часом навіть як ідеал, оскільки породжений найвищими патріотичними поривами». Так, Іван Франко був дуже уважний до морально-етичних проблем, ось чому він засуджує «валленродизм», тобто зраду задля перемоги рідного народу, задля патріотичної ідеї, засуджує підступність у боротьбі за визволення Вітчизни. Іван Франко не хотів, не міг погодитися з тим, що боротьба за національний ідеал інколи не узгоджується з нормами «звичайної» чи повсякденної моралі. «Моральне» падіння людини, що зраджує ворога, ламаючи свою присягу йому в ім'я свого народу – це все-таки річ неосудна, бо якою б важливою не була доля індивіда, але доля й історичні імперативи нації, існування держави – вищі. Своєрідний парадокс: те, що вважав за можливе великий поет (той самий «поет зради», Адам Міцкевич) одного поневоленого народу, вважав аморальним великий поет іншого поневоленого народу – Іван Франко. Цікаво, що Симон Петлюра згодом означив його як поета національної честі.

Цей відступ зумовлений роздумами П. Костюка про присягу. Адже і для Січових стрільців, і для вояків дивізії «Галичина», присяга була вимушеною, це була умова,

завдяки якій появлялася можливість боротися за національну ідею й загинути, якщо так складеться доля. Після відновлення державності 1991 року Україна була би без армії, якби офіцери-українці, які служили в радянській армії, не зламали вірність радянській присязі (до речі, Петро Костюк працював тоді в Комісії Верховної Ради і брав участь у підготовці проєкту української присяги на вірність Україні й українському народові).

Звернув я увагу на те, що й Р. Іваничук, відомий і авторитетний, не випадково писав про «валленродизм» української інтелігенції... На мою думку, Р. Іваничук мав певну рацію, бо відсоток тих українських інтелігентів, які служили радянській системі з ідейних міркувань, все ж був менший, ніж відсоток тих, хто хоча й пристосовувався, але залишався не «радянською» людиною, а українцем, оберегаючи мову, віру, традиції. Але ж були ще й підпільники, і дисиденти, і правозахисники...

Історія, як завжди, допомагає. Не захотів Іван Богун присягати московському цареві – почитайте вірш М. Вінграновського «Ніч Івана Богуна» (1965). Зламав присягу Іван Мазепа – звернімося не до пасквільної поеми трубадура імперії Пушкіна, а до статей Д. Донцова.

І ще один аспект роздумів, пов'язаних із появою «Українських військових присяг» П. Костюка і, зрештою, присяги в ширшому сенсі. Виголошення й прийняття присяги – це ритуал, який означає наявність у людини, яка буде служити в армії, найвищих моральних рис – честі, гідності, готовності загинути в ім'я інтересів нації й держави, але й відповідати за зламання присяги. Як на мене, присяга – це як обов'язок бути українцем, маючи за взірць людей шевченківського характеру. Проте це стосується не лише людей армії. Досвід останніх двох-трьох років нинішньої війни переконує, що тих, хто бажає одягнути військову форму, присягнути, піти воювати, щораз менше. А як бути тоді з конституційним обов'язком кожного українця (і громадянина України)? Присяга бути українцем, готовим захищати свою вітчизну, свою родину аж до самопожертви не потребує якогось окремого ритуалу. Це ідейна, світоглядна, моральна – і щоденна позиція. Свою готовність реалізувати її повинен кожен. Ось чому важко пояснити присутність мільйона (чи й більше) українських чоловіків призовного віку на європейських просторах, а не на фронті, не на українських полях, які нищать і захоплює російський агресор.

У появі цієї проблеми – вина не лише державних структур. Добровольцями були Січові Стрільці, воїни Дивізії «Галичина», добровольці були в УПА. Але чому за часів Національної Ради й УНР українці не мали мільйонної армії, чому так багато було «нейтральних» українців? Річ же не лише в пацифізмі лідерів – В. Винниченка, М. Грушевського чи в їхньому нерозумінні простої істини: державу й націю треба захищати не гарними фразами, не силою духу, не закликами до дружби й миру, а кривавою боротьбою зі зброєю в руках.

Забгато появилось в нас не лише «нейтральних» українців, ухилинтів, «бізнесменів»-скоробогатків і чиновників на високих посадах, які збагачуються на війні. Це люди, яким байдужі проблеми присяги, конституційних обов'язків, їм байдужа доля України. (Це непокоїть не менше ніж наша неспроможність захиститися від балістичних ракет). А небайдужим раджу прочитати «Українські військові присяги» полковника Костюка – і книжку загалом, а особливо тексти самих присяг.

Степан КОСТЬ,
професор ЛНУ імені Івана Франка